

**CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA
ISHLATILGAN DINIY VA TASAVVUFIY TUSHUNCHALARNING
TARJIMADA AKS ETTIRILISHI MASALASI**

Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti

Jumanova Shohista Rofiyevna

shohistarofievna@gmail.com

+998917089182

Annotatsiya: Biz ushbu maqolada Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanida aks etgan diniy-tasavvufiy tushunchalarni ingliz tili tarjimasini bilan qiyosiy tahlil qildik. Diniy tushunchalarning ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida yuzaga kelgan muammolariga alohida to'xtalib o'tdik.

Kalit so'zlar: din, tasavvuf, Allohu Akbar, Vallohi a'lam, din, banda, Haq Taolo, gunohkor, duo, zikr, do'zax, Shayton, jannat, qazo, qiblagoh, qiyomat, farishta, masjid, xonaqo, juma, namoz, so'fi, murid, eshon.

Bugungi avlod tarbiyasida, ularda tarixiy tafakkurni rivojlantirishda buyuk ajdodlarimizning, tarixiy asarlarimizning o'rni beqiyos ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan ham Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani talqinini ham diniy-tasavvufiy tushunchalarsiz tasavvur qilish qiyindir. Romanda bir qator diniy tushunchalar o'rin egallagan bo'lib, tadqiqotimiz davomida ularni tarjimasini bilan berishga harakat qildik. Shuni ta'kidlash kerakki, "Diniy tushunchalarni bevosita tarjima qilib bo'lmaydi, chunki bu iboralar dinga ishora qiladi. Bundan tashqari, ularni moslashtirish tavsiya etilmaydi. Bunday tushunchalarni ma'lum bir xalqning diniga moslashtirib milliyashtirish talabalarning dinni noto'g'ri tushunishlariga olib keladi"¹. Diniy tushunchalar tarjimasini haqida olimlarning fikrlari turlicha. "Ba'zi olimlar, diniy tushunchalarni tarjima qilishda ularning madaniy va tarixiy kontekstini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydilar. Boshqalar esa, diniy

---

¹ G'afurov I, Mo'minov O, Qambarov N. Tarjima nazariyasi. –.: Tafakkur Bo'stoni, Toshkent, 2012. B.85.

terminlarning aniq va to'g'ri tarjimasi ularning asl ma'nosini saqlab qolish uchun muhimligini aytishadi. Umuman olganda, diniy tushunchalar tarjimasi murakkab jarayon bo'lib, u ko'plab omillarni, jumladan, til, madaniyat va diniy an'analarni hisobga olishi kerak"². Biz ushbu tadqiqotimizda, diniy tushunchalardan, ya'ni Allohu Akbar, Vallohi a'lam, din, banda, Haq Taolo, gunohkor, duo, zikr, do'zax, Shayton, jannat, qazo, qiblagoh, qiyomat, farishta, masjid, xonaqo, juma, namoz, va tasavvufiy so'fi, murid, eshon kabi misollarni sanab o'tdik.

Asliyat matni: Yana uch kundan so'ng *juma* kuni erta bilan *namozga* turgan *muridlar eshonning xonaqoda* o'lib yotganini ko'rdilar. (326-b.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: After another three days, On *Friday* morning the *murids* went into the *mosque* to pray only to find their *eshon* dead. (270-p.)

To'xtasinov tarjimasi matni: After three days, the *murids* woke up for *juma namaz* in the morning and saw the murder of *Eshon*.(216-p.)

Yuqorida keltirilgan misolda To'xtasinov tomonidan qilingan tarjimada *xonaqo* so'zi, Kristofor Fort qilgan tarjimada esa *namoz* so'zi tushib qoldirilgan. Uning o'rniga *pray* so'zi bilan ifodalanadi. To'xtasinov tarjimasida *namoz* so'zi *namaz* kabi berilmoqda. Qolgan tushunchalar *murid*, *Eshon* so'zlari tarjimasiz qoldirilgan bo'lib, izohli lug'atda kitob so'nggida beriladi. Tadqiqotimiz davomida To'xtasinov tarjimasida *eshon* so'zining ikki xil ifodalanganiga guvoh bo'ldik. U bir o'rinda *Eshan* deb berilsa, ikkinchi holatda *Eshon* kabi beriladi.

Asliyat matni: Unday bo'lsa, gap tamom. *Omin Allohu akbar!* (253-b.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: Then enough. *Amen, God is great!* (218-p.)

To'xtasinov tarjimasi matni: Then that's all. *Amin Allohu Akbar!* (171-p.)

Bilamizki, arab tilidan tarjima qilinganda, *Ollohu akbar!* – *Alloh buyuk deya* tarjima qilinadi. Kristofor Fort tarjimasida ma'noviy tarjimasi keltirilsa, To'xtasinov ijodida esa ushbu so'z o'z holicha qoldiriladi. Ushbu qilingan tarjimalar ma'noga ta'sir qilmagan va to'la moslikni o'z ichiga oladi.

---

² Рахимов Дониёрю Перевод религиозной фразеологии Международный научный журнал № 2(100), часть 1 «Научный Фокус» июня, 2023
www.tadqiqotlar.uz

Asliyat matni: Nomini unutibman... Qora paranjisi boridi... *Vallohi a'lam*, otasining nomi... bir narsaki *so'fi*... ha, Razzoq *so'fi*... Razzoq *so'fi*...(20-bob, 319-b.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: I forgot her name ... She was in a black paraji. *Allah remind me something sufi*.. yes Razzoq sufi the daughter of Razzoq sufi. (265-p.)

To'xtasinov tarjimasi matni: He then said,“ I forgot her name.. She had a black yashmak... *God knows*, her father's name was... that *Sufi* yes, Razzok sufi...Razzok sufi...” (211-p.)

So'fi bilamizki, Islomda tasavvuf qoidalariga rioya qiluvchi inson sifatida namoyon bo'ladi. Ikkala tarjima matnida ham so'fi-sufi kabi beriladi. Bunga sabab ingliz tilida O'o' harfining mavjud emasligidir. Ingliz o'quvchisiga noqulaylik tug'dirmasligi uchun Kristofor Fort *So'fi* so'ziga qisqacha izoh berib o'tadi.

Bundan tashqari, misolda berilgan *Vallohi a'lam* Kristofor Fort matni tarjimasida Alloh menga eslatadi deya tarjima qilinsa, To'xtasinov qilgan tarjimada Allohga ayon, Alloh biladi deya tarjima qilinadi. Fikrimizcha, ikkala qilingan tarjimalar leksik mosliklar ichida to'la moslikni o'z ichiga qamrab oladi.

Asliyat matni: Og'iz bilan til — *bandaning* jismida eng aziz va tabarruk a'zolar. Ularni xotin kishiday past maxluq oldida xor qilinadimi? Bo'lmasa, *Haq taoloning* bandalari it bilan ham gaplasha bersin! (10-b.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: The mouth and tongue are the dearest and most blessed parts of a *believer's* body. Should they really be embarrassed by being used in front of such a low creature as a woman? If they were meant to be used with woman, then *God* on high would have granted dogs speech! (50-p.)

To'xtasinov tarjimasi matni: And a mouth is a sacred part of the human body. One should not say everything before a creature called woman! (20-p)

Banda so'ziga ekvivalent sifatida Kristofor Fort *Believer*, ya'ni ishonuvchi, inonuvchi so'zini bersa, To'xtasinov qilgan tarjimada esa *Human*, ya'ni inson so'zini keltirgan. Asliyat matnida berilgan diniy ma'no Kristofor Fort qilgan tarjimada kuchliroq ifodalangan.

Asliyat matni: Keyin ko'zlari Zebiga tikildi, endi u ko'zlarda aybini yashirgan bir *gunohkorning* qarashlari termilardi. (82-bet.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: Then her eyes settled on Zebi, looking at her as the *guilty* look upon their victims. (100-p.)

To'xtasinov tarjimasi matni: So, she looked at Zebi as the eyes which hide her *sin*.(65-p.)

Gunohkor so'zi Kristofor Fort tarjimasida *guilty* bilan ifodalangan. To'xtasinov tarjimasida esa matn umumlashtirib, *uning gunohlari* kabi tarjima qilinadi. Ikkala tarjimada ham ma'no saqlangan.

Asliyat matni: Sharqda, *islom* Sharqida suratkashlik *din* tomonidan man qilingani uchun rivoj topmasdan, din tomonidan tarvij etilgan bu xattotlik san'ati yaxshi taraqqiy qilgan edi. (160-b.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: Because illustrations were forbidden in the East, the *Islamic East*, that's calligraphy developed as a result. (153-p.)

To'xtasinov tarjimasi matni: In the east, drawing was forbidden by the *Muslim* religion , but it developed and advanced. (116-p.)

Kristofor Fort tarjimasi matnida *din tomonidan* so'z birikmasi tushirib qoldirilgan bo'lsa, To'xtasinov tarjimasida bunday birikma berilgan. Qo'shimcha axborot Kristofor Fort tarjimasida tushib qolgan.

Asliyat matni: Kampir *duo* qila-qila chiqib ketdi. (241-b.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: The old woman left, saying *prayers* as she went. (210-p.)

To'xtasinov tarjimasi matni: The old woman went away, *thanked* many times (161-p.)

Kristofor Fort tarjimasida ish-harakat *ibodat qilishi* bilan yakunlansa, To'xtasinov tarjimasida *shukronalik keltirib* sifatida yakunlangan.

Asliyat matni: Ular o'z mundarijalarida *zikr* etilgan shaxslar singari, to so'roq kunigacha, yo'qlanmasdan va esga olinmasdan tashlandiq holda qolib ketdilar. (306-b.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: Like Sufis in a trance ignore the world

around them, the lawyer put the case out of his mind until the very day of the trial. (254-p.)

Kristofor Fort tarjimasida *o'z mundarijalarida* qismi tushib qolgan, biroq bu ma'noga ta'sir qilmagan.

Asliyat matni: — *Shaytonsan*, do'stim, shayton! Yetti *do'zaxga* kunda bo'ladigansan!.. — dedi va tez-tez qadam qo'yib, ko'chaga chiqdi. (146-b.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: “You're a *devil*, friend, a real devil *Hellfire* awaits you!” said Miryoqub, quickening his pace as he left the establishment (143-p.)

To'xtasinov tarjimasi matni: You are the *devil*! My friend! You will be a wood for the seven *hells!*, he said and stepped slowly and went out. (109-p.)

Keltirilgan ikkala tarjimalarda ham *Shayton* so'zi *Devil* so'zi bilan ifodalanmoqda. *do'zax* tushunchasi To'xtasinov tarjimasida *hells* tarzida ifodalansa, Kristofor Fort tarjimasida *hellfire* tarzida ifodalangan. Ikkala tarjimon ham to'la ekvivalentlarni ifodalay olgan.

Asliyat matni: “Dunyoda hamma odam bolalari bizning ikkimizdek bo'lsalar, dunyo *jannat* bo'lardi”, deb o'ylaydi to'ra. (161-b.)

Kristofor Fort tarjimasi matni: To'ra often thought to himself: “If everyone got along like we two, this world would be *paradise!*” (154-p.)

To'xtasinov tarjimasi matni: Tura thought, If all children of men are like us, the world would be *Heaven*. (116-p.)

To'ra so'zini Kristofor Fort shakliy jihatdan o'z holicha qoldirgan bo'lsa, To'xtasinov tarjimasida *Tura* kabi ifodalangan. Fikrimizcha, Kristofor Fort o'zga millat egasi ekanligini hisobga olsak, u bu so'zni tushunmagan. Ekvivalentini topa olmagan uchun tarjimasini kitob so'nggida izohli lug'atda bermoqda. Xulosa qilib aytish mumkinki, diniy iboralar dariy tiliga boy va iboralarni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida turli xil ma'nolarni ifodalaydi hamda turli xil sinonimlar orqali tarjima qilinishi mumkin. Lekin har bir sinonim bir-birining to'liq o'rnini bosa olmaydi va uning ma'no chegarasi bor, shuning uchun bunday tarjima jarayonlarida ehtiyotkorlik talab qilinadi, ayniqsa, diniy atamalar ko'proq

qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Diniy frazeologik birlik so'zma-so'z ma'noda turli ma'noga ega bo'lishi mumkin, gapda qo'llanganda esa butunlay boshqacha ma'noga ega bo'lishi yoki ma'noni bo'rttirib yuborishi mumkin. Yuqoridagilardan shuni aytib o'tish joizki, diniy-tasavvufiy tushunchalarning tarjimasini aks ettirishda tarjimondan tasavvufiy bilim, metodologik yondashuv, ulkan tajriba, diniy bilim ham talab etiladi. Diniy tushunchalar tarjimasiga xulosa chiqarishda quyidagilarni hisobga olish muhim:

1. Lug'aviy ma'nolarni saqlash: Diniy tushunchalar tarjima qilinayotganda, ularning asl lug'aviy va terminologik ma'nosini yo'qotmaslik kerak. Masalan, "taqvo" kabi tushunchalar so'zma-so'z tarjima qilinmay, ma'no jihatdan tushuntirilishi lozim.

2. Madaniy kontekst: Har bir diniy tushuncha o'ziga xos madaniy va tarixiy kontekstga ega. Tarjimon buni hisobga olib, tushunchani o'quvchiga yaqin va tushunarli qilib yetkazishi kerak.

3. O'xshashliklarni topish: Turli dinlarda va tillarda o'xshash diniy tushunchalar mavjud bo'lishi mumkin. Tarjima paytida bunday o'xshashliklardan foydalanish, tushunchalarni izohlashni osonlashtiradi.

4. Texnik yondashuv: Ba'zi diniy tushunchalar juda texnik xarakterga ega bo'lib, tarjimon ularga chuqurroq ilmiy yondashishi kerak. Masalan, shar'iy masalalar yoki fiqhiy atamalar.

5. Til va uslub: Diniy tushunchalarni tarjima qilishda uslub va tilning soddaligi va ravonligi ta'minlanishi lozim. Ayni paytda, tushunchalarning ulug'vorlik va hurmatini saqlab qolish zarur.

Xulosa qilib aytganda, diniy tushunchalarni tarjima qilishda chuqur ilmiy bilim, madaniy sezgirlik va badiiy mahorat talab qilinadi. Yuqorida ta'kidlangan ko'rsatmalar diniy tushunchalarning mazmunini buzmasdan, ularni yangi o'quvchiga yaqinlashtirishga yordam beradi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.M. Tukhtasinov, U.R. Yoldoshev, A.A. Khamidov. Night and day. Novel/Chulpan. Samarkand: Samarqand davlat chet tillar instituti nashriyoti, 2023. – P. 218.
2. Cho'lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2021.B. 328.
3. Christophor Fort. Night and day – Boston: Academic Studies Press, 2019.- P.278.
4. G'afurov I, Mo'minov O, Qambarov N. Tarjima nazariyasi. –.: Tafakkur Bo'stoni, Toshkent, 2012. B.85.
5. Рахимов Дониёрю Перевод религиозной фразеологии Международный научный журнал № 2(100), часть 1 «Научный Фокус» июня, 2023